

Александар С. ПАВЛОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПРАКСА ПИЈЕЊА ИЗ „ЧАЈНЕ“ ЧАШЕ У ИБАРСКОМ КОЛАШИНУ**

Апстракт: Пажња у раду усредсређена је на праксу пијења из велике ракијске, тзв. „чајне“ чаше, распрострањену код Срба у Ибарском Колашину. Наведену праксу посматрам као аспект културе који колашински Срби доживљавају као елемент своје традиције, док је акценат у раду стављен на субјективну страну истраживаног феномена, што значи да је пажња усмерена ка сагледавању начина на који о њему мисле и говоре његови непосредни носиоци. Примењени методолошки поступак базиран је на емској, антрополошкој кључној перспективи, сходно чему су у истраживању коришћени квалитативни приступи, пре свега разговор са саговорницима. Наративна грађа презентована у раду добијена је на основу теренског истраживања спроведеног у Косовској Митровици и Зубином Потоку у више наврата током 2021. и 2022. године.

Кључне речи: пракса пијења, „чајна“ чаша, Срби, Ибарски Колашин, Косово и Метохија.

Приликом спровођења теренских истраживања у Косовској Митровици често сам од својих саговорника могао да чујем казивања о појавама или догађајима која су садржавала саопштења о појединим, наизглед не толико унадањивим елементима културног наслеђа локалних Срба. Једна од тема која се у наративу саговорника појављивала углавном успут, обично у сенци „крупнијих“ проблема, односила се на праксу пијења пића везану за поједине, превасходно свечане догађаје. Као догађај од нарочитог значаја, у том смислу, саговорници су помињали крсну славу, за коју су наводили да она, спрема начина на који се код многих Срба у Косовској Митровици слави, садржи употребу две врсте ракије, и то *љуше*, са једне стране, односно *меке*, са друге стране. Разлика између наведених врста ракије огледала се у томе што је прва врста садржавала већи проценат алкохола, а друга мањи, сходно чему је друга врста била блажа у односу на прву. У току славе гостима би се најпре служила љута ракија, и то у малим чашама, да би се касније, када би славско весеље узело маха, прелазило на меку ракију. Ова друга врста ракије пила се из велике чаше, коју су саговорници звали „чајна“ чаша.

* Научни сарадник, alek.pavlovic@hotmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

Употребу велике ракијске чаше у својој славској пракси, али не само у њој, неки саговорници су објашњавали тиме да је то последица утицаја пристиглих из Ибарског Колашина, области у суседству Косовске Митровице.¹ Наговештај потврде у прилог наведеном становишту сâм ћу добити онда када ме теренска истраживања буду нанела пут Зубиног Потока, средишта истоимене општине која се са Ибарским Колашином територијално подудара, где сам од тамошњих Срба дознао да пијење меке ракије из великих, „чајних“ чаша, они подразумевају као део многих догађаја без ког се они не могу ни замислити. Поједини саговорници из Зубиног Потока, штавише, износили су уверење да је порекло пијења из „чајне“ чаше повезано управо са Ибарским Колашином, односно да, како су неки међу њима у шали говорили, „чајна постоји откако постоји и Колашин“. Алудирајући на Унесков програм очувања нематеријалног културног наслеђа, један Колашинац, родом из села Јабука, затражио је, такође у шаљивом тону, да пијење из „чајне“ чаше буде стављено на листу светске баштине, и то управо као елемент културног наслеђа Срба из Ибарског Колашина.

Историјски гледано, пијење из велике ракијске чаше код Срба на Косову и Метохији јавља се на знатно ширем простору него што су то Косовска Митровица и Ибарски Колашин. Ова пракса је забележена у севернометохијским крајевима, на територији општина Исток, Пећ и Клина, где се велика ракијска чаша користила под једним општим именом – „велика“, док се у селима пећке околине због своје величине она звала и *мајком* мале чаше (Букумирић 1997: 17). У Гораждевцу се из велике чаше ракија пила за свадбеном и славском трпезом, и то по истом принципу: „Пије се из једне чашице која иде удесно, супротно кретању казаљке на сату. Кад се изреде три реда, доноси се велика чаша, отприлике од 0,10 l. На исти начин се служи као и мала чаша“ (Букумирић 2007: 165). У истом месту ракија се из велике чаше пила и за време вечере која се у кући покојника служила након његове смрти, али тако да се после две мале чаше износила велика чаша (Исто: 190). Према једном предању, велика ракијска чаша се у северној Метохији користила још у време турске владавине, када се пијењем из ње на симболичан начин обележавала слава: „Пошто се у присуству Турака нису смели прекрстити, Срби су то неприметно урадили чашом, тако што је домаћин софре, који седи на почасно место, у врх¹ и стара се о реду и обичају, наздравео госту, у дно², овај неком даље од себе десно, а он госту наспрам њега. На тај начин Срби су обележили крст чашом да Турци нису приметили“ (Букумирић 1997: 17). Као део свадбене и славске праксе пијење из велике ракијске чаше забележено је и у области Косова Поља. Почетком 20. века овде се у току свадбеног ручка ракија прво пила из мале, а затим из велике чаше, слично као и за славском

1 Ибарски Колашин се налази западно од Косовске Митровице, у долини горњег тока реке Ибар. Простире се између Рогозне, Мокре Горе, Косовске Митровице, Косова и Метохије. Реч је о територији површине 342 квадратна километра, која представља валовиту планинску висораван, испресецану потоцима и рекама, са средњом надморском висином од око 1050 метара (Пумпаловић 2016: 369). Ибарски Колашин је кроз историју мењао име и границе. Садашње име није старије од 350 година, међутим један део топонима који и данас постоје дужег је трајања, што говори о томе да у овој области постоји вековни континуитет живљења. Неки локални топоними су се мењали, али мењало се и становништво које је насељавало овај крај. Највећа смена становништва одиграла се после аустријско-турских ратова крајем 17. столећа (Зарковић 2008: 153). Више о Ибарском Колашину, прошлости ове области и пореклу њеног становништва видети у Лутовац 1954, Петровић 1959, Зарковић 2008.

трпезом, која је изгледала тако да гости „у почетку пију малом чашом, па после узму већу и њоме пију, док им се пије“ (Дебељковић 1907: 189, 207, 228). Ракија се из велике чаше на Косову Пољу пила и приликом „пуштања јабуке“, односно даривања невесте од стране сватова окупуљених за столом (Исто: 207, 214-215, 217). Када је реч о Ибарском Колашину, извесно је да је употреба велике ракијске чаше на овом подручју присутна током целог 20. столећа. Постоје белешке о томе да се она овде користила у контексту локалне погребне праксе: „Након сахране приреди се заједнички ручак у дому мртваца. После друге, мале ракије попије се трећа, велика, па се приступи ручку или вечери, наздрављајући флашама или још једном великом чашом уместо флаша“ (Божовић 2005: 58). Према једном податку из тридесетих година 20. века, после четрдесет дана од дана сахране жене из куће и ближе родбине покојника одлазиле су на његов гроб, где су пиле по две мале и по једну велику чашу ракије, након чега су једе, а затим се разилазиле (Влаховић 1939: 105).

Наведени историјски подаци говоре о томе да пијење из велике ракијске чаше код Срба на Косову и Метохији несумњиво има традицију дугог трајања. Овом феномену, ипак, до данас није била посвећена одговарајућа пажња. Истраживање чије резултате у раду настојим да представим иницирано је управо жељом да на светлост дана изнесем приказ наведене праксе, као једног, у научној, али и широј друштвеној јавности, до сада не превише често помињаног елемента српске културе на Косову и Метохији. Централна пажња, у том смислу, посвећена је Ибарском Колашину, док је циљ истраживања усмерен ка томе да презентујем лични однос Колашинаца према пијењу из „чајне“ чаше, односно да дам увид у то како они о овој пракси мисле и говоре. Циљ рада, дакле, представља покушај да пружим допринос сагледавању субјективне стране проучаваног феномена, што значи да сам уместо презентовања класичног етнографског описа пијења из „чајне“ чаше, који би био дат „споља“, са истраживачеве тачке гледишта, акценат настојао да ставим на личне описе наведене праксе, дате из угла њених непосредних носилаца. Овако конципирано истраживање било је засновано на бележењу гласова конкретних појединаца, са идејом да на тај начин сакупим, а затим представим наративну грађу, која би одређени значај могла да има и са аспекта њене научне анализе.

Методолошки гледано, у истраживању је коришћен квалитативни приступ, пре свега разговор са саговорницима. Примена наведеног метода била је заснована на употреби полуструктурираног интервјуа, под чиме се подразумевало да су разговори садржавали један отворенији и мање рестриктиван приступ у долажењу до тражених одговора, тако да је саговорницима било допуштено да на постављена питања одговарају без строгих ограничења. На овај начин добијена је наративна грађа, која је транскрибована, систематизирана, а затим селектована. Грађа је у раду представљена у изворном облику, онако како је забележена у непосредном контакту са саговорницима, с тим да је приликом конверзије усменог казивања у писани текст она у извесној мери била прилагођена литерарним конвенцијама, што значи да су на појединим местима у текст унете мање корекције, како би читаоцима он био разумљивији.²

2 Корекције су се односиле углавном на места на којима су саговорници поједине делове својих казивања износили са извесним дигресијама, паузама, и слично, због чега ови делови њиховог излагања нису увек били компактни и довољно повезани.

Усмереност ка преношењу тачног записа разговора била је мотивисана не само настојањем да пружим приказ праксе пијења из „чајне“ чаше, заснован на личном опиту саговорника, већ и тежњом да презентујем наративну грађу која би од извесне користи могла да буде у етнолингвистичким истраживањима Ибарског Колашина.³ Делови разговора који су садржали саопштења која за циљ рада нису била употребљива из коначне форме разговора су изостављени, тако да су у раду приказани наративи који нису били засновани на интегралној верзији разговора, већ на верзији прочишћеној од елемената неважних за тему истраживања. Резултати презентовани у раду добијени су на основу теренског истраживања спроведеног у Косовској Митровици и Зубином Потоку у више наврата током 2021. и 2022. године.

ПИЈЕЊЕ КАО АСПЕКТ КУЛТУРЕ И ЕЛЕМЕНТ СВАКОДНЕВНЕ И ОБРЕДНЕ ПРАКСЕ КОД СРБА

Пијење пића саставни је део друштвеног живота, а алкохол веома често употребљавана супстанца. Нека пића сматрају се симболом националног идентитета, па је *Guinness* пиво за Ирце исто што и текила за Мексиканце, *оуз* за Грке, итд. Одређена пића неодојива су од културног контекста, као што је то случај са пивом, које се неретко карактерише као напитака прикладан за забаву, шалу, добро расположење, и слично (Milanović 2016: 90-91). Од најстаријих времена до данас забележено је да скоро све културе обележавају и славе важне догађаје уз употребу алкохола, односно да се он јавља као неизбежни чинилац свих значајних друштвених и приватних догађања, сходно чему се, у теоријском смислу, може рећи да је сâмо пијење одувек имало карактер есенцијално друштвеног чина (Исто: 93). Овако схваћено, пијење се у савременој хуманистици третира као аспект културе, који, узимајући у обзир бројне варијације у културолошким праксама које се око пијења формирају, говори доста тога о сâмом друштву. Кроз пијење, као социјалну праксу, рефлектују се друштвени феномени који се не могу на први поглед прочитати: родни, етнички, класни и други односи, значењски и вредносни системи, улоге и положаји појединаца у друштвеној структури, итд. Пијење има улогу у приватним и јавним обрасцима друштвено прихватљивог/неприхватљивог понашања и бихејвиоралним процесима, док оно, у исто време, може да служи као елемент који активно учествује у поступцима изградње и репрезентације локалних, регионалних, националних, културних и родних идентитета (Исто: 93-97).

Када је реч о српском идентитету и култури, пиће коме се вероватно најчешће приписује епитет националног пића је ракија. Живот Срба је током векова, све до данас, практично проткан употребом ракије, како у свакодневним приликама,⁴

3 Допринос етнолингвистичким истраживањима Ибарског Колашина, базираним на концепту презентовања изворне грађе, са идејом да се кроз разговор са конкретним саговорницима представи сâма истраживана заједница, до сада је дало неколико аутора. Видети Ђорђевић 2005, 2009, Сикимић 2009, Бирковић 2009.

4 Више путописаца из 19. и с почетка 20. столећа забележило је да се конзумирање ракије у Србији сретало као устаљени, саставни део обедовања, почевши од испијања чаше овог пића пре доручка, па до његовог служења уз предјело пре ручка или вечере, конзумирања уз оброке на излетима, и слично (Костић 2019: 62, 115, 152-153, 226). Ракија је, уз вино, служена у гостионицама и кафама, али се радо пила и на двору владара, као и у манастирима (Исто: 133, 139-141, 145, 156).

тако и у контексту различитих обредних пракси. Ово алкохолно пиће познато је по томе што се код Срба традиционално користи као знак гостопримства,⁵ док је његова конзумација у српском патријархалном друштву, нарочито међу мушкарцима, често присутна као ознака зрелости и потврда уласка у свет одраслих (Кнежевић 1978: 116). Употреба ракије, као и вина, заузима значајно место у народној медицини, поготово у оној са елементима магијског карактера. Пијење оба наведена пића повезано је са посебним тишом усменог стваралаштва, на првом месту са здравицама, као видом народне поезије који се манифестује нарочито у контексту догађаја свечаног карактера (Исто: 114). Веза између употребе вина и ракије, са једне стране, и здравице, са друге стране, није непозната и са аспекта ритуалне улоге ових пића (Рељић 1987). Конзумирање алкохолних пића увек је био саставни део обредне праксе Срба повезане са готово свим догађајима из животног циклуса појединца, па тако употреба вина и ракије до најновијег доба прати све важне тренутке на човековом животном путу, почевши од рођења, преко венчања, па до смрти (Кнежевић 1978: 115, 116, 120).

Међу догађајима састављеним од елемената обредног карактера код Срба се по употреби пића са изразитом посебношћу увек издвајала крсна слава. Углавном се свуда сматрало да се славски обреди не могу обавити без вина, мада је у многим крајевима, нарочито оним са скромним виногорјем, ракија била главно славско пиће (Недељковић 1991: 102, 104). На Косову и Метохији крсна слава се од давнина славила три дана, а поред ње се скоро увек славила и *џрислуја*, *џрислужба*, или *мала слава*, која се најчешће обележава у круту породице. Највећи број гостију увек је био предвече уочи главне, *велике славе*. Тада се „диже слава“, што се одвија уз испијање пића за здравље домаћина, након чега домаћин пије „у здравље гостима“. Овај чин прати „господање“, када се славски колач ломе и прелива вином (Вукановић 2001: 430-431). Према једном предању забележеном у Ибарском Колашину, некада се у овој области приликом позивања на славу суседима у селу носио колач и боца ракије, па је кућа која је славила правила онолико колача и припремала исто толико боца ракије колико је гостију на славу звала (Филиповић 1967: 62).

НАРАТИВИ САГОВОРНИКА О „ЧАЈНОЈ“ ЧАШИ

Пракса пијења ракије из велике ракијске чаше у Ибарском Колашину у наставку рада представљена је кроз наративну грађу, добијену на основу вођења разговора са саговорницима обухваћеним истраживањем. Акцент је стављен на дискурс Колашинаца, односно на оно шта су о пијењу из „чајне“ чаше они сами умели и знали да кажу. Приказани су наративи од значаја за тему рада, тако да је из тоталитета сакупљеног материјала издвојена грађа која би се могла окарактерисати као репрезентативна, што значи да је, гледано из аналитичке перспективе, она одражавала контекст излагања саговорника који је за циљ истраживања био пожељан. Овако је добијен узорак онога што је требало да представља непосредне, спонтане,

5 О ракији као знаку гостопримства код Срба писао је још Феликс Каниц, који је у својим белешкама, насталим током његових вишедеценијских крстарења по Србији, навео да „српски човек присто пати од гостољубивости“, мислећи, између осталог, на то да се кафа, слатко и чашица ракије обавезно износе пред госта као израз добродошлице и поштовања (према Костић 2019: 146).

али смислене и повезане одговоре саговорника на питања која су им била постављана. Наведени узорак, прилагођен обиму рада, био је сачињен на основу казивања четири саговорника родом из Ибарског Колашина, од којих је један, у време истраживања, живео у Косовској Митровици, а остала три у Зубином Потоку. Саговорник из Косовске Митровице био је Василије Гаљак, рођен 1960. године у колашинском селу Резала, док су саговорници из Зубиног Потока били Радашин Касаловић, рођен 1955. године у селу Зупче, Радојица Мијачић, рођен 1949. године у селу Велика Калудра, и Слободан Продановић, рођен 1947. године у селу Чечево.⁶

Наративна грађа добијена на основу разговора са саговорницима представљена је у форми транскриптата, тако да су транскрипти конципирани као монолози који су у себи обједињавали по неколико исказа насталих као одговори на више питања повезаних са одговарајућим сегментима истраживања.⁷ У раду су представљени транскрипти који су се односили на два главна сегмента истраживања. То су: 1) наративи саговорника о „чајној“ чаши као предмету, и 2) наративи саговорника о пракси пијења из „чајне“ чаше. Транскрипти су подељени у два поглавља, спрема наведених сегмената истраживања, и у оба поглавља су приказани према редоследу вођења разговора са саговорницима.

У овом, првом поглављу, представљени су транскрипти који су садржавали наративе саговорника о „чајној“ чаши, под чиме су се подразумевала њихова знања о старини употребе овог предмета, корену његовог имена, распрострањености, намени, и слично. Овај сегмент је укључивао и наративе саговорника повезане са схватањем значаја и значења које употреба „чајне“ чаше за њих има.

„Чајна је чаша од једног деци у којој се служи мека ракија, како ми зовемо, а то је ракија до четрнаест гради. Значи, претежно се пије од десет до дванаест, али може да буде до четрнаест гради. Мека ракија има од јабуке, крушке, али углавном је од шљиве. Чајна се зове јер у њу сипају онај српски чај, што га зову врућа ракија. Тако је позната, иначе пије се на северу Косова. Значи, Зубин Поток, Митровица, Звечан и Лепосавић. Више у селу, јер је тај обичај донесен у град, у Митровицу овде. Вучитрн се мање пије чајна, они имају потпуно другачије обичаје неке. Још, Рашки округ, то су ова села на Рогозни, значи и Рашка. Копаонички округ и Топлица, то знам сигурно. У Колашину се искључиво зове чајна. Тако су је прихватиле и ове млађе генерације. Можда је негде раније неко од тих старих људи звао и другачије. Али, мој ђед је исто звао чајна. То је одомаћено. У Колашину се искључиво користи та чаша од једног деци, то је она стара чаша што има као да је направљена од тараба, са оним као ребрима. (...) Ибарски Колашин са данашњим

6 Саговорници су наведени према редоследу вођења разговора са њима. Први разговор обављен је са Василијем Гаљком, а последњи са Слободаном Продановићем. Саговорници су дали сагласност да у раду буду поменути именом и презименом. Користим прилику да им се на показаној спремности да у истраживању учествују овде још једном захвалим. Захвалност упућујем и др Драгиши Бојовићу, редовном професору на Департману за србистику Филозофског факултета у Нишу, који ме је, као рођени Колашинац, на саговорнике из Зубиног Потока упутио.

7 Питања која су саговорницима постављана разговор су усмеравала у одговарајућем правцу, што је могло допринети томе да слика истраживане теме из перспективе саговорника буде другачија него што би она била да је разговор текао спонтано. Питања су у транскриптима изостављена, и то из настојања да се наративна грађа у раду презентује у форми монолога, као целина састављених од више одговора саговорника непрекиданих запиткивањем истраживача.

становништвом функционише негде од 1840-их година. Од тих година, па наовамо, чајна се пије. Али не знам пре тога како је почело. У деветнаестом веку није имала љута ракија. И пила се вероватно из те чаше од један деци. Мека ракија је старија од љуте. Неки су се тога одрекли. Код Шумадинаца нисам видео никада да неко пусти чајну. А у овом народу овде је задржано“ (саговорник В. Г.).

„Чајна чаша, из ње се пије ракија мека, од двадесет и пет степени, односно десет гради. Може да варира од девет до једанаес. Све што је преко тога, онда то више није мека ракија. Она је предвиђена да на том нивоу буде да би људи остали при свести и приликом испијања десет, петнаес, па и двадесет чајних ракија. Чајна ракија, то је због чаше из које се служи. То је чаша од један деци, која је специфична, изрезбарена. То вероватно ни мој отац не памти од када је почела да се служи. Вероватно је да је то у време мога деде који је био рођен 1879. године. Значи, још из турског времена. Она датира од Бог те питао кад... Од настањења наших предака на овим просторима, и она је у употреби до дана данашњег. (...) Има је и у Лепосавићу, Звечану, Митровици. Сва наша околина. Рогозна, пазарска општина, рашка општина... До Бруса, тамо. И Топаица, Блаце, Куршумлија, али то ти је један велики део наших људи који су иселили одавде и отишли тамо. (...) Чајна ракија, то је обавезно шљивовица. Нема друге чајне, само шљивовица. Зовемо је чајна зато што се служи из чајне чаше. Из те чаше се пио некад чај и онда смо је употребили и за ракију. Други назив осим чајне ми немамо. У Лепосавићу, они кажу врућара. Чајна је на дно ужа, горе шири, има један круг, односно линија до које се сипа ракија. До те линије, то је један децилитар. Преко тога људи примедбују, кажу: „Што си ми сипао преко црте? Или: „Претеро си, нећу да примим ову чашу. Молим те одлиј ми то“. Значи мора да буде до црте, а не преко. (...) Код мене кући имам неколико, можда пет, шест чајних. Али оне су, што кажу, потрошни материјал. Ломе се кад је, разумеш, расположење добро, па ја попијем и сломим чашу, бацити је тамо, било где, и она се разбије. И онда морам да је обнављам. Деси се да човек нема више ниједну. Па тражи од некога: „Еј, позајми ми!“ Нормално, ако оћеш, пријатељу можеш да поклониш. Ево, рецимо, одеш негде, и сад човек ти сипа из обичне чаше да пијемо меку ракију, јер нема чајну. Какав је то начин? То је брука. Према томе, даш му чајну, и кажеш: „Ево ти, бре, немаш ни чајну, срам те било!“ Изградимо тога. Нарочито овде у Колашину. Да нема чајну чашу, то је брука! Апсолутна брука“ (саговорник Р. К.).

„Чајна је једна наша традиција, велика чаша, која се код нас употребљава отако ја знам. У чајној се пије само мека ракија, искључиво од шљиве. Мека, зато што она нема много алкохола у себи. Она је, како ми кажемо, десет гради, једанаес гради. Слабија. Питкија и слабија. Љута је дваес, осамнаест, седамнаест гради. Раније, ми нисмо имали шљиву, па смо од дивље крушке пекли љуту и меку. Данас се из чајне пије само мека од шљиве. Раније се алкохол није много употребљавао, јер није се ни имало ракије много, па смо из те чаше пили чај. То је било још за време Турака. Доћеш у домаћинску кућу, није се имало ракије. Кад ти дође, тад се по турски звао мусафир, у кућу, мора да му понудиш шећер и воду, и нема друго него чај. Та чаша је била старинска, сипао се у њу чај, и после се користила за алкохол, за ракију. (...) Има ребра. То је ребрача. Има доле стопу, горе има једну црту, и изнад те црте чаша је равна, нема та ребра. Ракија се сипа тачно до те црте. То буде један деци. И кад човек узме ту чашу, ако буде мало више онемо ко сипа каже: „Вала си ми је преслужио!“ Ако буде мало мање, каже: „Мало си ми напунио, додај још мало“. (...) Чајна је код нас у Колашину актуелна дан-данас. Пије се на целом овом

терену. Лепосавић... Пије се у Тутину, у Пазару... Пије се и у Куршумлији. Имамо ми наше рођаке тамо. Међутим, они имају неку ширу чашу, није ко наша. Код нас у Колашину, колико знам, чајна се ипак пије највише. То је наш имиџ неки. Многи су на нашој традицији узели то да пробају. Негде је успело, негде није. Али код нас остаје то. Пију ови Лепосавци мало, међутим... Био сам тамо, и тамо се пије чајна, али чини ми се слабије него код нас“ (саговорник Р. М.).

„Чајна чаша, она има одређену симболику наше добродошлице према нашим гостима. И то се у Колашину гаји можда двеста, триста година. Откако смо ту, ми имамо чајну. То је остало код нас тако дан-данас. Интересантан је један податак, да наша омладина, која данас на свадбу или славу дође, они сами почињу да дају узбуну ако нема чајне. Омладина која одлази у кафиће и пије тамо неке ракије, обојене, и шта ја знам, неке коктеле, она пије чајну. А конзумирају ту ракију исто и наше жене. Кад жена не пије – не пије, али ако је то њено весеље, кад ти наздрављаш домаћици, домаћица не може то да прескочи. Мора да је попије. Жене попију једну, две, трећу. Поготово ако жена жени сина или удаје ћерку. Жене пију, али у границама својих могућности. Тако да смо ми можда мало специфичнији. (...) Пије се чајна и у Лепосавић, овај овде северни део. И има је доста тамо, Куршумлија, јер су то наши људи, који су отишли, побегли за Србију кад су убили неког Турчина овде. То је граница била, и тамо су све наше обичаје они задржали. И тамо се данас пије чајна. (...) Нама је циљ да госте угостимо. Јер смо ми Колашинци ретки људи којима је битније да ми госта угостимо, да дамо храну пре него својој деци да дамо храну. У Колашину нема то да не примиш госта у кућу, него има да га примиш. Ако не примиш госта, макар он био црни Циганин, значи да ниси домаћин, значи да си направио грех. Зато је чајна увек присутна ту. Ти немаш образ ако у кући немаш чајну ракију. Ми смо сваког госта намерника увек примали. Увек су сви они шили чајну и увек су рекли: „Нигде већег гостопримства него у Ибарском Колашину!“ Да ли ће то да се изгуби? – Богами још се није изгубило“ (саговорник С. П.).

НАРАТИВИ О ПРАКСИ ПИЈЕЊА ИЗ „ЧАЈНЕ“ ЧАШЕ

У овом поглављу презентују се транскрипти разговора са саговорницима у којима су садржани њихови наративи о пракси пијења из „чајне“ чаше, односно о начину њене употребе. На основу приказаних транскрипата, даје се увид у догађаје и ситуације са којима се употреба „чајне“ чаше у Ибарском Колашину повезује, као и опис начина на који се „чајна“ чаша у тим приликама користи. Према врсти догађаја које пракса пијења из „чајне“ чаше прати, транскрипти су подељени у две групе. Прву групу чине наративи који се примарно односе на весеља, догађаје свечаног карактера, и слично, док се у другој групи налазе наративи повезани са догађајима из корпуса погребне обредне праксе. Ове две групе догађаја означене су на основу терминологије сâмих саговорника: 1) „на радост“, и 2) „на жалост“.

Пијење „на радост“

„Чајна чаша се користи на већини дешавања. То су свечани тренуци, и тужни тренуци. Сва весеља: рођење, крштење, венчање... То је један део традиције који је везан малтене за цео живот човека. Онда за славу, Божић, Ускрс. Пије се и за тужне прилике. За укопе, делбе... Али највише се пије на слави. И весељима. (...) Мој деда

кад је славио славу, причамо о шездесет и некој до седамдесет и неке године, чајна се пила целу ноћ. Искључиво са једном чашом. Само мека ракија. Ту иде прича да је човек који је седео у вр астала био најпоштованији човек, и да је он руководио са славом уз чајну чашу. Он је имао већа овлашћења од домаћина, од мог деде. И сад, мој деда увек је први здравио. Ал не здрави том човеку у вр совре, него оном са десне стране астала. Овај прекрсти тамо, па здрави оном преко пута њега, и тек трећа долази код овог у вр астала. Тако се прво прекрсти сто, а онда се после чајна пушта редом. Иде од једног до другог госта. После тог првог круга креће наздрављање ко коме оће. Јер, за чајну чашу је увек била везана здравица. То се и дан-данас примењује. (...) Ја откад славим, славим уочи славе. Син ми носи колач у цркву, на поподневну литургију, и онда увече чекамо госте. Обичај је да гости дођу између осам и девет. Док долазе гости, служи се кафа и љута ракија. Кад сви стигну и послуже се, диже се слава. Ја дижем славу уз господање. Сви гости господају. Има ту три стиха која се певају: „Господи помилуј, господи помилуј, господи помилуј нас!“ Док се господа, домаћин, онај у вр совре и један поред њега, један од њих пије чашу вина. Три пута се господа. Само они пију, по један сваки пут. Е, после се сипа доста чаша вина, подели се свим гостима и опет се господа. Поново се пије, али сада сви. На крају се пије за пчеле, за напредак, за благостање у кући. То пије неко најмлађи, једно, два најмлађа детета, или ко треба да се жени, неки момак, и тако... Не мора да је попије. Мало отпије. После тога се пева: „Милостиви помилуј!“ Тиме је дизање славе завршено. Е, после тога се сервира храна, послужи се пиће, шта ко оће да попије. Може одмах да узме пиво, али углавном сви узму опет по једну љуту. Онда, ја обично пустим пре поноћи чајну чашу. Пре дванаест. Пре поноћи, јер обичај је овде да то вече не ваља да се изађе пре дванаест. Значи, ако си дошао то вече на славу, пре дванаест не ваља да изађеш. Док се не дочека слава. (...) Донесем ибрик и чајну. Обично ја служим први ред, ону прву, две, три... Док не крене. После дам сину и он служи. Ја кад пустим чајну, здравим оном на вр совре. И онда креће да се пије. Та прва чаша мора сви да попију. Углавном послужимо све, и жене и децу низ астал. Није обавезно да је попијеш целу. Али чашу треба да примиш, јер она је благословена. Ако не можеш да попијеш, наздравиш оном следећем, проследиш му и пољубиш. Мораш да наздравиш. Кажеш: „Здрав си!“ Можеш и да одржиш говор. Али здравицу мораш да намениш неком и кад је тај први ред то обично буде онај ко је први после тебе. Има моји Колашинци који воле да терају да попијеш. Ја не терам. Кад чаша дође до тебе, ти попијеш целу ако можеш, ако не – колико можеш. И вратиш је. Враћаш слуги. Ако сам ја слуга, враћаш мени. Ти си здравио томе до тебе, ја чашу дајем њему. Он здрави другоме, кад попије чашу враћа мени. Ја сипам, или допуним ако је није попио целу. Чак и кад је само пољубиш, ја морам да сипам једну кап. Онда дајем ономе коме си здравио, и тако редом. (...) Кад чаша прође први ред, онда можеш да здравиш како оћеш. Тај у вр здрави, рецимо, теби. Попије и чашу примаш ти. Ти можеш да здравиш оном до тебе, са исте стране стола, а можеш и неком преко пута, са друге стране стола. Можеш и некоме доле, у дно совре. Ја однесем чашу доле, њему. Онда он може за здрави неком у вр, ја чашу однесем њему. Чајна тако настави даље да ради, али тада се углавном наздравља онима који пију. Не пију сви, него ко оће. И то траје онолико колико је друштво јако, колико воле да попију. (...) Некад се остајало до краја. Сад ређе. Кад видим да неће нико да пије, спустим чашу. Или ако оћеш да направиш паузу, питаш: „Оћемо мало да станемо?“ Чаша остане пред оним који седи на вр стола. Он, ако му се опет пије, узме је и каже: „Ајде, оћемо да попијемо

још једну?' Па се настави. Тако буде и сутрадан. Сутра други гости. Дођу око два сата, ручају, пусти се чајна, и после оду“ (саговорник В. Г.).

„Чајна је код нас заштитни знак. Она се пије и на радост и на жалост. На славу, на крштење, на венчање... Пије се и кад ти дође пријатељ у кућу, или било који гост. Па, на крају крајева, може да наиђе неко кога не волиш, али из поштовања ти треба да га дочекаш. То је код нас обичај. На великим весељима, ја одем код домаћина и кажем: „Вала да попијемо по једну чајну! Ја и ти, пријатељу мој“. То је, значи, знак пријатељства. Ја њему, он мени здрави. Каже: „Здрав си пријатељу!“ Ја му одговарам: „Бог ти дао здравље домаћине!“ Или: „Здрав си домаћине!“ Или он мени прво: „Бог ти дао здравље пријатељу!“ (...) Чајна се највише пије на славе и свадбе. Слава без чајне не може да прође. Код мене, уочи славе, гости дођу, прво попијемо кафу, ракијицу. Комшија седи у вр астала. Ако немаш комшију, онда неки старији човек који зна да води ред. Код нас, обично, диже се слава око девет сати. Тад и господама. (...) После, ја као домаћин кажем: „Седите гости!“ Изнесе се на сто сувомеснато, печење, салате, сарма, купус кисели, све буде ту... И онда се узме, прво једна, две мале љуте, сви гости попију. Попије ко колико оће. Е, кад домаћин види да су сви попили по неку љуту, обрати се гостима: „Драги гости, сви мени добро дошли. Дабогда да вам вратим сви-ма за радост и за весеље, ред је после ове неке мале коју смо испили да ми пустимо по једну чајну. Што би ви у вашој кући, то ћу и ја у својој кући“. (...) Ја држим ибрик. Ја сам домаћин. Али не морам ја, може било који мушки члан породице да држи ибрик и да служи. Код мене, то сам ја. Ја први понудим комшији који ми је у вр астала; „Здрав си комшија! Добро си ми дошао, помози Боже! Дај Боже све што је добро. Дабогда ову кућу да обрадује, као и твоју и свих нас овде!“ Здравим ја, попијем до краја. Домаћин је дужан да попије до краја. Кад пусти чајну, домаћин замољева: „Ову прву ћемо да попијемо сви. Ред би био. Ко може да попије алаал да му је, ко не може нека му је просто!“ Сипа чашу и даје је оном у вр астала, коме је здравио. Сад овај здрави, обично оном десно од њега. Мора да наздрави: „Здрав си!“ И још: „Бог ти дао здравље!“ Или: „Бог ти дао живот и здравље!“ Он попије, а овај коме је наздравио му одговори: „Хвала! Нек ти је слатко, да ти се све претвори у крв и у лој“. Сад тај други узима чашу, ја је као домаћин поново наспем, или допуним онолико колико је овај пре њега попио. Онда тај ком сам сипао наздравља следећем, и тако док чаша не дође до краја астала. (...) Тај први ред, ту свако мора да прими чашу и неком да наздрави. Ако неко не пије, или не може да пије, дужан је да пољуби чашу и да наздрави следећем. Здравим оном до тебе или преко пута тебе. Е последњи, када је завршио први ред, враћа чашу домаћину или неком у вр астала. Он некоме од њих здрави. Не мора то да буде онај који седи на челу астала, комшији, него може и некоме поред њега. Било коме. И тај који добије, онда он исто наздравља било коме за столом, коме он оће. После више није битно ко коме наздравља. Значи, више није обавеза да ја наздравим ономе на кога је ред после мене, да би и он примио чашу, него како се коме свиђа. (...) То кад крене, нема ограничења. Зависи колико је расположење и ко колико може да попије. Мени се дешавало да попијем и по петнаес чајни, значи литар и по меке ракије. Има неко ко воли да пије и оће некога ко му је симпатичан да напије, па му здрави мало више. Буде то и шале ради, па не наздравља другима, него само том једном. Па се договоре двојица и онда здраве том једном да би он највише попио. Он може да им врати, да наздравља њима, али може и неком другом, али кад чаша опет дође код те двојице онда они наздрављају њему. То може да траје док можемо да пијемо. Кад онај у вр стола примети да је већ то узаврело, да треба, на крају

крајева, да се иде кући, обично то буде око један сат после поноћи, он кад дође чаша код њега, кад му неко здрави, каже: „Људи, ја мислим да смо били доста. Пуно нашла, пуно оставили! Идемо полако. Домаћине, хвала! Лаку ноћ, дабогда да и код мене дођете“. У задње време има и то да прво мора да се најави. Комшија, тај у вр астала, најављује: „Пуно нашла, пуно оставили, али да пустимо још један ред, још једну чајну да прође“. Па кад прође, опет исто каже други пут, па трећи пут. Кад прође трећа, гости устају и иду“ (саговорник Р. К.).

„Откако ја знам, чајна чаша се употребљавала у сврхе весеља и у жалости. Пије се на већим и мањим весељима. Рођендан, па крштење, на славу, венчање, испраћај, раније док је било војске... Сад се пије и на пунолетство. Чајна се пије код нас, четири човека да дођу, мало овако ко је домаћин, ко има од свега тога, па каже: „Ајде да попијемо по једну чајну, ред је!“ И ми узмемо и попијемо чајну. Може, значи, и без повода. Ако се окупи лепо друштво, четири, пет људи може да попије чајну. (...) Највише се попије на весељу. Кад су свадбе, славе. Моја слава је Свети Аранђео, дваес првог новембра. Ја сам славио славу у село горе. Нас је било тридесет пет, шест чланова. (...) То се славило три дана и три ноћи. Дођу људи из Брњака, из Чечева, зимско време, они нема где да иду. Да спавају ту, нема места за свија. И онда су целу ноћ у тој великој соби, целу ноћ су ту пили, певали и играли. Међутим, то се мења. Ја сам дошао, сад у Зубин Поток живим, код мене је сад то другачије. Ја славим славу, дођу ми комшије, два, три, да би подиго славу, јер после кад дођу више гостију то теже иде, јер за свакога мора да се пије вино и да се господа свакоме. Дигнем славу док је мања гужва. Значи, молимо се Богу да нам Бог помогне, да би нас удостојио, да нека срећа нам донесе у фамилију. Дижемо славу и господамо. Прво једну чашу вина пијемо за оног ко седи у вр совре, комшији обично, или неки пријатељ. Другу чашу на десну страну господамо, трећа чаша се здрављава лево, домаћину. И то се господа за домаћина. Тако се направи један крст, да би се слава прекрстила. То је било ваљда у турско време, нисмо смели да се крстимо, него су чаше укршћали. Дан-данас је тако остало. (...) Све то кад се заврши, онда домаћину честитају сви: „Срећна ти слава домаћине!“ Домаћин каже: „Седите сад, да попијемо како треба“. Кафа, постави се мезе ту. Две љуте се попију, или евентуално три. Сачека се мало, кад прођу те две љуте, док се замези, значи прође једно сат, сат и по времена. Тад, после тога, домаћин каже: „Ред је да попијемо по једну чајну. Свуд смо пили, и овде код мене ћемо је попијемо“. Домаћин доноси ибрик, чајну чашу напуни, и здрави оном у вр совре: „Здрав си!“ Овај одговара: „Бог ти дао живот и здравље. Срећна слава домаћине!“ И домаћин попије, остали му честитају. Онда онај у вр совре здрави оном десно од њега. Прва чаша на десно, а онда друга иде преко пута, да се укрсти. И онда, први ред чајне чаше сви редом пију. Обичај наш, сви знају да та чаша прва иде редом, нико не избегава да чашу прими. Мушко, женско... Чаша иде с једне стране стола на другу. И обавезно се наздравља: „Здрав си, пријатељу мој!“ И онда се то попије, сви редом. Свима се понуди, а ко може да попије, тај попије. Ко не може, он проба. Кад дође до дна, тај који задњи пије опет здрави неком. Е после може да се здрави овамо, тамо, ко кога воли, ко може да попије, и тако... Неко попије две, неко три. Домаћин стоји док не прође трећа. Ја служим три реда, та прва три реда. Онда ја седнем до овога у вр совре, или, није битно где, до њега близу горе, а оставим сину, ко нема сина, оставим неког заменика да служи, неко ко је млађи. (...) Кад се чајна сипа, моли се: „Попиј, попиј“. Ако овај каже да не може, онда: „Ма ајде, можеш, шта не можеш?“ Неко хоће да се моли, али већином

ми знамо ко може да попије, ко не може. Па онда, кад пређе та трећа чаша, гледа се... Овај може да попије, дај да ја здравим њему, нећу да здравим оном ко не може, па после да каже ја сам му здравио, а он није попио. Није га значи испоштовао. Кад та три реда прођу, онда се нађу ови који мало више воле, као ја, да цугну. Ја здравим, тражим тебе, знам да волиш да попијеш, ти тражиш онога, воли да попије, онај онога, и тако... Неко и даље тражи да пије љуту, неће чајну. Неко пије пиво, неко сок, а ми који се знамо, ми знамо отприлике на славу ко дође ко воли чајну, а ко воли пиво, сок... Зато нећемо да наздрављамо оном ко воли сок, ко пије пиво, него наздрављамо између себе. Између себе тражимо жртву. (смех) По једно десет чајни попијемо на та весела“ (саговорник Р. М.).

„Чајна се пије за све радости и за жалости. Рођење детета, крштење детета, пунолетство, одлазак војника у војску, удаја, женидба, слава... Све што постоји као весеље. Она симболизује наше рађање, кад се неко роди, па кад се крсти, и после све редом. А ове које су жалосне софре, кад неко умре, исто се пије. (...) На свадби се пије исто као и на слави. Исто потпуно. Ти мало одабереш, видиш ко воли да пије, ти му здравиш. Обично тражиш свог пријатеља да му здравиш. Прво иде прва која је редовна, иде свима редом. Е после се пије док те жена не изведе са свадбе, или славе. (смех) (...) Има један случај, рецимо, кад се пије једна, друга, трећа, четврта, и ту око пете... Ја онда могу да не попијем целу, него пола попијем. И домаћин ако зна тај обичај, он чашу одмах узме, не тера ме... Ако каже: „А, ти не можеш! Ајде, попиј!“, онда не зна то. То су неписана правила наша. Да не испадне да гости дођоше и да су толико алосни да не могу да се напију. Да им није доста. Е, ја сам дужан да подсетим да је нама доста, па попијем пола чаше. Значи, то кад се много пије, највише на слави. Па и на свадби то тако иде. Само један тако да уради и остали знају. И друго, код нас је обичај да кад гости одлазе, на капију да му дајеш ракију. На капију да изађеш, изнесеш ибрик и чајну. Ту се највише попије. Нарочито на свадбама. Пријатеље кад испраћаш, изнесеш ибрик и чајну, и онај који први излази, а то обично крену предводник пријатеља, домаћин каже: „Здрав си пријатељу! По једну да попијемо на капији“. Ми кажемо навратница. И здравиш. Е сад, овај не може да изађе ако и он не попије. Овај онда када попије, он мора исто да здрави. Али, обичај је да он не здрави својем, него здрави некоме из пријатељског табора. Јер ми смо један табор, младожењини, а младини су други табор. Значи, он здрави младожењином. Па онда овај ономе, па онај ономе, и док све испратимо по једну попијемо чајну. То је за свадбу, али буде исто и за славу. За све. Ко год излази, здрави се“ (саговорник С. П.).

Пијење „на жалост“

„Кад је делба, тад се пије са две чаше. Раније је то било специфичније него данас. Тад су мушкарци ретко ишли на гробља. Само онај ко је најближи. Жене оду на гробље, запале свеће, а онда се увече у кући покојника, чија је делба, окупе људи. Богами, остану до пола ноћи. Слично је и данас, али данас се кући иде после гробља. (...) Кад се седне за совру, три реда ракије се пије. Онај ко је у вр совре пушта једну чашу са његове десне стране. И чаша иде до дна. Један ред. Мала чаша. Једна мала исто иде и са друге стране стола. Кад сви попију, иде још један ред мала чашица. Трећа се донесе велика чаша, чајна. Две чаше, по једна за сваку страну стола. Не ваља да се чаше укрсте преко стола. И ова, кад се заврши доле, кад сви попију,

која је ишла са десне стране, враћа се горе и ставља се овом на вр совре. Он узме чашу, захвали се људима што су дошли на помен томе и томе... После се обрати и члан породице. И сад, њих тројица који су у вр совре пију још једну, задњу чашу. Једну чајну њих тројица попију. (...) После тога се некад низ сто пуштала свака флаша која се донесе на гроб. Да се попије. То је доносица, што је донешено на гробље. Данас није тако. Данас кажу: „Опраштајте домаћинску ракију!“ И пусти се једна чајна чаша да прође, али само једна. Доле, низ сто. Ко оће да попије“ (саговорник В. Г.).

„На гробљу се чајна не пије. Онај коме је неко умро зове код куће: „Изволите, молим вас, кући, заслужио је покојник да му се дође кући и да му се нешто попије и замези“. Код нас је обичај сад кад зове да се обележи четрес дана, пола године, година, каже се на гробљу у толико, а код куће у толико. Неко не дође на гробље, али дође код куће. (...) Код куће, вино се прво пије. Кад добије онај у вр астала вино, он господа. Значи, он и још који су око њега. Али не да господају на глас, него тихо: „Господи помилуј, господи помилуј, господи помилуј нас. Бог да му душу прости!“ Трипут. После тога иду свеће, једна са једне стране, а друга са друге стране стола. Свако пољуби свећу, даје следећем, и после се враћа. Истим путем се врати, горе у вр стола. На крају иде панаија, која је била на гробљу. Јер долазе људи који нису били на гробљу. Иде од човека до човека, свако узима: „Бог да му душу прости!“ Е, панаија се не враћа. Каже: „Носи то, баци негде где не може да се гази! Да поједе живина. Да се не гази“. (...) Специфично за те жалосне тренутке јесте да обавезно иду две мале љуте. Домаћин служи вино, а ракију служе рођаци, братанци, браћа, сестрићи. Значи, две мале. Једна овамо, једна тамо. Први пут и други пут. Двојица служе. Један држи ибрик, други чашу. Две чаше се служе, и иду редом. Онај ко је у вр стола каже оном десно: „Здрав си!“ Оном с леве стране дају му чашу, нико му не здрави. Он здрави следећем с леве стране, овај с десне. Кад један попије, овај му врати, он наточи следећу и даје оном поред. Исту чашу. Овај опет даје следећем. Не мора да попије целу. Имаш ти жене, каже: „Ја не пијем“. Она прескочи. И сад, кад се заврши, кад стигне у дно астала, не враћа се назад, него поново креће одозго, од оног ко је у вр астала. И тако те две мале. Исте те две чаше. И тада се, други пут, исто наздравља. Наздравља онај који чашу даје следећем. Е, кад се заврше те две мале, трећа је обавезно чајна. На жалост, код нас чајна, исто ко и те мале, иду две чаше у исто време. Једна чаша иде са једне стране, друга чаша иде са друге стране. И сад, не наздравља овај ономе преко пута, ко што је на весеље, него ова једна чаша иде строго на једну страну, а ова друга строго на другу страну. Ја теби здравим, ти здравиш следећем. Две чаше се служе. Кад крене чајна, домаћин је дужан да наздрави оном у вр астала. Он здрави оном у вр астала, а друга чајна је припремљена за оног с леве његове стране. Домаћин не држи говор, него здрави само кратко. Овај који је у вр астала, он здрави десном, и онда та чајна креће низ астал са те десне стране. Ова друга креће исто тако, али са леве стране. Кад испију сви, једна се чајна враћа оном ко је у вр астала. Он одржи говор: „Прошле су две мале и трећа велика. Нас тројица ћемо да испијемо ову чашу“. И трипут каже: „Бог душу да му прости, остатку живот и здравље!“ То значи онима који су живи, породици – живот и здравље. Онај у вр астала попије мало, па онда даје оном другом, са десне стране, и он попије још мало, и трећи испије. Каже: „Опрошћавајте домаћинску ракију! Више нема домаћинска, сад ће да наиђе једна поклонска“. Поклонска значи они који су дошли ту, па донели су неки поклон. Раније су ишле флаше ракије, које су људи доносили. Оно све што су донели, на поклон ракију, домаћин негде склони, али своју да,

у име те што су му донели поклонице. Поклонска иде још већа чаша, она што је од два деци. Из ње се исто пије само мека. Кад она крене, тад устаје домаћин, захваљује се свим присутним, који су дошли на ту жалост: „Ви мени дошли на жалост, ја свима вама да врагим на радост и на весеље“. Домаћин попије и здрави оном ко је у вр астала. Сад, онај у вр астала требало би и он да попије до краја, а остали ко колико може. Поклонска када крене, не иде са једне стране стола, него унакрст. Свако добије, дође до сваког. Свако добије здравицу: „Здрав си! Бог душу да прости!“ Неко попије, неко не попије. Колико ко може. Ту се не тера. Дође домаћин и он некоме, за кога зна да може да попије, каже: „Е ти можеш, попиј! Ајде, заслужио је покојник“. (...) Кад крене поклонска и заврши се, донесе се ручак. И кад буде онај у вр астала, он гледа... Ко је ручао, ко није ручао, да ли има још, и чека. Кад сви заврше, пита: „Јесмо ли ручали?“ – „Јесмо!“ „Сви да кажемо: Бог да му душу прости! Устаје-мо!“ И сви устају и иду. Разилазе се људи“ (саговорник Р. К.).

„На жалост, ту има неки посебан ред, има одређено докле се пије чајна. На жалост, то је на тим жалосним софрама. Код нас се то запали свећа, окади се софра. Пусте се свеће, да свако добије свећу запаљену, да пољуби, да испрати, па се то враћа, па се пије вино. Е, после тога постави се на столу да се замези. Онда се две љуте попију. Код нас је ред низ совру, ако иде једна совра, једна чаша иде са једне стране, друга чаша иде са друге стране. Значи, има два слуге који служе. И онда се то прође, два реда прођу. Кад то прође, после тога узимају две чајне чаше. Даје се овом у вр совре, који тај води реда, и он узима ту чашу, здрављава, одржи говор, каже нешто о покојнику... И наздрављава на десну страну. Друга чаша даје се супротно, на леву страну. Ова једна чаша, значи, иде на десну страну, а ова друга на леву. То се заврши, један ред такав. После тога дође други ред. То је чаша која треба да се каже, овај који седи у вр совре треба да каже: „Да опрошћавате домаћинску ракију!“ Значи, то је домаћин давао ради жалости. Е сад, њих тројица треба да попију ту једну чајну чашу. Овај у вр совре, онај на десно и овај овамо. Они попију... Један попије једну трећину, овај попије другу трећину, онај попије трећу трећину. Е, после тога треба да захвали домаћин који је у жалости, којем је умро тај и тај... Он узима ту чајну чашу и здрављава њему горе, који је у вр совре, и захвали на доносници, поклону који смо му дали на гробу, или у софри, или овамо... Ми, који смо дошли да, ето, ублажимо бол, да то испоштујемо. Каже, да захвали свима што смо дошли: „Ред је да, ради тих доносница, попијете по неку чашу ракије!“ Код нас је у село раније било то, горе док смо живели ми у Калудру, сваки тај који дође донесе флашу ракије. Ето, да би као помогли домаћину, као поклон неки. И свака флаша та се пустала низа совру. Свака флаша. Колико флаша дође литарских, толико све мора да се прође то, да сви по мало попију. Међутим, сад се то мало, што би рекли, изменило, и те флаше слабо ко и носи, и пушта се та чаша на име тих флаша које су некад биле, да прође то. Попијемо по мало сви, али то није обавеза да се пије. Неко попије, неко не попије. Кад та чаша прође, не пије се више. Одлазе људи. (...) После, кад буде годину дана, кад изађе годишњица, после завршетка свих тих ручка, свих тих перипетија, та чајна се пушта ради напретка, да би кућа напредовала, да буде радости после свега тога. Тај који је у вр совре, који води ред, тад после ручка каже: „Од данас у овој кући више жалости нема. Дајте једну чашу да пустимо ради напретка куће и домаћинства!“ И он узме ту чашу, здрави на десно, овај здрави тамо, онај здрави овамо, и сви попију, ко може да попије ту чашу“ (саговорник Р. М.).

„Кад су жалосне софре, има ред. Не може више да попијеш од две, евентуално три чајне на некој жалости, кад неко умре. То је само једна, и после се пије добродошлица. Кад буде то кући, кад се окупе људи... Сад је то почело, уз кафу једна мала се попије. Па се онда пију две мале ракије. Иде десно и лево. Кад се то попије, крене се чајна. Пије се једна и обично онај ко седи у вр стола он устане и одржи говор о покојнику, како то већ иде... Иду две чајне. Једна страна стола једна, друга страна друга. Из једне чаше се са сваке стране пије. После тога, они тројица који седе у вр стола, они имају једну чајну, и њих тројица као крст направе да попију сви тројица по мало. Тиме се завршава... Онај у вр стола тад каже: „Опрошћавајте домаћинску ракију!“ Значи, опростите, више нема домаћинске ракије. То је тежак дан да ми седимо и пијемо ракију, да се нашијемо за певање. Е, после се пушта једна чаша на име те добродошлице. Раније било неко доноси литар уља, шећера, и то... Сад се дају паре, обично на гробљу. У име тога, ту се још та попије и крај, нема више“ (саговорник С. П.).

ПРИКАЗАНА НАРАТИВНА ГРАЂА КАО МАТЕРИЈАЛ ЗА СКИЦИРАЊЕ МОГУЋИХ ЗАКЉУЧАКА

Резултати истраживања представљеног у раду показали су пре свега једно, а то је да су разговори о пијењу из велике ракијске, или „чајне“ чаше, били праћени богатом нарацијом саговорника, што несумњиво говори о значају који наведена пракса за њих има. На овај начин сакупљена је грађа на основу које је истраживани феномен приказан из личне перспективе његових непосредних носилаца, али чија вредност се огледа и у томе што је у њој садржан материјал који, гледано са аналитичког аспекта, може бити од значаја за доношење извесних закључака. Имајући у виду поједине историјске податке о пијењу из велике ракијске чаше, изнете у првом делу рада, презентована наративна грађа указала је на континуитет ове праксе у Ибарском Колашину, као и на њену сличност са праксом истог типа забележеном код Срба у другим деловима Косова и Метохије. Однос саговорника према „чајној“ чаши посведочио је о сингуларизованом карактеру овог предмета, који је у наративима приказан као артефакт посредством ког Срби у Ибарском Колашину испољавају свој локални идентитет, односно подстичу осећања припадности својој локалној заједници. Саговорници су, у том смислу, пијење из „чајне“ чаше описивали као део своје традиције и саставни елемент свих важних и мање важних друштвених догађаја, који је, како је један саговорник објаснио, везан за цео живот појединца, од рођења, па до смрти. Код саговорника је, при том, била јасно заступљена свест о томе да пракса пијења из велике ракијске чаше ипак није само „њихова“, већ да је присутна и код Срба у другим деловима Косова и Метохије, пре свега на ширем подручју северно од реке Ибар,⁸ као и у појединим деловима централне Србије. У наративима презентованим у раду предњачили су описи пијења из „чајне“ чаше на крсној слави, за чим су следили прикази ове праксе у контексту догађаја из корпуса

8 Потврду заступљености праксе пијења из велике ракијске чаше на подручју Косова и Метохије северно од Ибра, ван Ибарског Колашина, добио сам од неколико својих саговорника са територије општине Лепосавић, који су ми саопштили да велику ракијску чашу коју користе за пијење меке ракије зову углавном „врућара“.

погребних обредних радњи. Пијење из велике ракијске чаше, дакле, саговорници су доводили у везу са догађајима састављеним од елемената обредног карактера, док је, са друге стране, оно описивано и као чин који прати сваку свечану прилику или повод обележен добрим расположењем и весељем.

Приказана наративна грађа испољавала је уједначену слику односа саговорника према пијењу из велике ракијске чаше, али и уједначене обрасце одвијања ове праксе, улоге и односе унутар ње. Она је показала да пијење из „чајне“ чаше испуњава функцију социјалне интеракције којом се реafirмишу нека друштвено прихваћена начела и вредности. Улога ове праксе читавала се посебно у контексту вредновања социјабилности, односно појединих социјабилних фактора, као што су гостопримство и пријатељство, за које су пијење из велике ракијске чаше саговорници најчешће везивали. Функција наведене праксе била је уочљива и са аспекта неговања извесних моралних норми, имајући у виду да су у наративима саговорника наглашавана осећања срамоте ако се „чајна“ чаша нема у кући или се гост ракијом не послужи из ње. Представљена наративна грађа показала је још нешто, а то је да пијење из велике ракијске чаше садржи ексклузивне и инклузивне елементе, тако што се овом праксом успостављају границе социјалних идентитета, али и учвршћују социјалне везе. Иако ракију из „чајне“ чаше не пију само мушкарци, из наратива саговорника се види да жене то чине углавном „у границама својих могућности“, како је то један саговорник описао, што указује на улогу ове праксе као чиниоца обликовања родних идентитета. Чињеница да ракију из „чајне“ чаше служе мушки чланови домаћинства, или мушки чланови родбине, додатно говори у прилог претходно наведеном, али сведочи и о улози праксе пијења из велике ракијске чаше као чиниоца којим се афирмишу сродничке везе. Најзад, мада се списак феномена садржаних у пракси пијења из „чајне“ чаше у Ибарском Колашину овде сигурно не завршава, наративна грађа представљена у раду указала је и на извесне моделе друштвеног понашања усмерене ка успостављању механизма контроле испијања алкохола (када неумерено пијење ракије из „чајне“ чаше није пожељно), односно ка формулисању образаца претеране конзумације (када постоји настојање да се пије више од уобичајеног).

Истраживање је показало да је пијење из „чајне“ чаше у Ибарском Колашину нераскидиво повезано са наздрављањем, односно здравицом. У питању је феномен који се јавља „у виду ритмичког говора у стиху или прози, с наглашеним римовањем“ (Решић 1984: 278), чији корен лежи у настојању да се обредним путем призову здравље и плодност домаћинства (Петровић 2006: 145). У српској традицијској култури здравица чини саставни део бројних обреда везаних за аграрни календар и кључне моменте у животном циклусу појединца (рођење, свадба, смрт), а у својој развијеној форми, поред изражавања добрих жеља, састављена је и од профилатичких елемената, што значи да поред благослова може да садржи и клетву упућену ономе ко би остварење исказаних жеља могао да угрози (Ђорђевић Белић 2018: 71-72). Употреба велике ракијске чаше, како се то у наративима саговорника може видети, у Ибарском Колашину незамислива је без здравице. Из „чајне“ чаше се, другим речима, без здравице не пије. Уз њу се наздравља увек када се она користи: када се окупи неколико пријатеља, на весељима и свечаним догађајима, али и у време

жалости. Здравница се напија са жељом да се њоме призове здравље лицу коме се наздравља, али и срећа, благостање, добробит у животу. На овај начин, нарочито ако се пође од лексичког елемента *здрав-* који стоји у основи назива здравнице (Петровић 2006: 44), за пијење из „чајне“ чаше, које са наздрављањем чини практично недељиву целину, може се рећи да је усмерено ка афирмацији једне од традиционално највише рангиране друштвене вредности, а то је здравље. Реч је, дакле, о феномену чију кључну компоненту чини говорна форма која се убраја међу најстарије и најдуговечније усмене врсте (Милекић 2016: 335), што може да буде аргумент који би сведочио управо о старини саме праксе пијења из „чајне“ чаше код Срба у Ибарском Колашину.

ЛИТЕРАТУРА

- Божовић 2005: Благоје Божовић. *Живои и обичаји народни у Ибарском Колашину*. Зубин Поток: Стари Колашин.
- Букумирић 1997: Милета Букумирић. „Из хвостанских села: предмет са мноштвом имена“. *Хвосно*, бр. 4, 17.
- Букумирић 2007: Милета Букумирић. *Живои Срба у Гораждевицу*. Посебна издања, књ. 61. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Влаховић 1939: Митар С. Влаховић. „Неки погребни обичаји у Ибарском Колашину“. *Брасиво*, књ. XXX, 103-106.
- Вукановић 2001: Татомир Вукановић. *Енциклопедија народној живои, обичаја и веровања у Срба на Косову и Мейхохији: VI век – њојојак XX века*. Београд: Војноиздавачки завод: Verzal Press.
- Дебељковић 1907: Дена Дебељковић. „Обичаји српског народа на Косову Пољу“. *Српски етнографски зборник*, књ. VII, 173-332.
- Ђорђевић 2005: Смиљана Ђорђевић. „Један тренутак савременог гуслања – гуслар Слободан Глигоријевић“. *Лицеум*, књ. 9, Живот у енкави, 139-166.
- Ђорђевић 2009: Смиљана Ђорђевић. „Издајник или закасни јунак – предања о Вуку Бранковићу у Ибарском Колашину“. *Ибарски Колашин – њирода и ѡрадицијска култура*. Ур. Миљана Стојановић. Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, 161-184.
- Ђорђевић Белић 2018: Смиљана Ђорђевић Белић. „Здравница: (традиционални?) жанр и савремени контексти“. *Књижевна историја*, бр. 164, 71-106.
- Зарковић 2008: Весна Зарковић. „О почецима савременог Ибарског Колашина“. *Башићина*, св. 24, 153-189.
- Кнежевић 1978: Srebrica Knežević. „Alkoholna pića i obredna praksa“. *Etnološke sveske*, br. 1, 114-122.
- Костић 2019: Ђорђе С. Костић. *Триеза за уморне ѡујојнике*. Београд: Геопоетика.
- Лутовац 1954: Милосав Лутовац. „Ибарски Колашин: антропогеографска испитивања“. *Српски етнографски зборник*, књ. LXVII, 1-132.
- Milanović 2016: Nevena Milanović. „O alkoholu i pijenju sa ‚društvene‘ strane: od socio-medicinskog pristupa do kulture pijenja“. *Antropologija*, br. 16, sv. 1, 89-102.
- Милекић 2016: Валентина Милекић и Данијела Јелић. „Теренска фолклористика и универзитетска настава: Записи народних здравница као примјер добре праксе“. *Нова школа*, бр. XI (1), 331-346.
- Недељковић 1991: Миле Недељковић. *Слава у Срба*. Београд: „Вук Караџић“.
- Петровић 1959: Петар Ж. Петровић. „Ибарски Колашин“. *Из наше народне ѡрошлости*, књ. I, Запажања и осврти, 53-71.
- Петровић 2006: Тања Петровић. *Здравница код балканских Словена*. Посебна издања, књ. 89. Београд: Балканолошки институт САНУ.

- Pešić 1984: Radmila Pešić i Nada Milošević Đorđević. *Narodna književnost*. Beograd: „Vuk Karadžić“.
- Пумпаловић 2016: Радислав Пумпаловић. „Ономастика једног дела Ибарског Колашина“. *Ономастолошки ирпозити*, књ. XXIII, 369-511.
- Рељић 1987: Љубомир Рељић. „Нашијање здравице“. *Zbornik radova XXXIV Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*. Ур. Мирослава Фулановић Шошић. Tuzla: Udruženje folklorista Bosne i Hercegovine, 147-151.
- Сикимић 2009: Биљана Сикимић. „Свакодневни живот у Ибарском Колашину“. *Ибарски Колашин – природа и традиционална култура*. Ур. Миљана Стојановић. Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, 117-149.
- Ђирковић 2009: Светлана Ђирковић. „Из народне медицине Ибарског Колашина“. *Ибарски Колашин – природа и традиционална култура*. Ур. Миљана Стојановић. Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, 151-160.
- Филиповић 1967: Миленко С. Филиповић. „Различита етнолошка грађа“. *Српски етнографски зборник*, књ. LXXX, 1-333.

Aleksandar S. PAVLOVIĆ

THE PRACTICE OF DRINKING FROM THE "TEA" GLASS
IN IBARSKI KOLAŠIN

SUMMARY

In this paper the author pays attention to the practice of drinking from big rakija, the so-called "tea" glass, distributed among the Serbs in Ibarski Kolašin. This act the author observes as an aspect of culture which Serbs from Ibarski Kolašin perceive as an element of their tradition, while the emphasis in the paper is on the subjective side of the researched phenomenon, what means that attention is focused on understanding the way in which its immediate bearers think and speak about it. The idea of the author, in other words, was to try to replace the classic ethnographic description of drinking from the "tea" glass, which would be given from the "outside", from the researcher's point of view, with the approach in which the emphasis would be on personal descriptions of the mentioned practice, given from the point of view of its concrete bearers. The analytical procedure applied in achieving the set goal was based on an anthropologically key perspective, and that is the *emic* perspective, or view from the "inside", which means that, methodologically speaking, the author had used the qualitative approach, primarily the conversation with interlocutors. In this way, the author obtained the narrative material, which he transcribed, systematized, selected, and then transferred to the paper in an effort to present it in its original form, as it was noted in direct contact with interlocutors. The narrative material presented in the paper was obtained on the basis of field research conducted in Kosovska Mitrovica and Zubin Potok on several occasions during 2021 and 2022.

Key words: drinking practice, "tea" glass, Serbs, Ibarski Kolašin, Kosovo and Metohija.